

אליאס (אלו) כץ במדי נבחרת פילנד (באדיבות ארכיון מכבי ע"ש יוסף יקווינאלי)

סיפורו של
הספורטאי האולימפי
הנשכח אליאס כץ,
ההרוג הרחובותי
הראשון במלחמת
העצמאות

מפינלנד לאולימפיאדה ולארץ ישראל

**יורם (דובוש) כהן
ועודד ישראלי**

יורם "דובוש" כהן, חבר קיבוץ כפר עזה, עסק בקליטת עלייה בקיבוצי הנגב, כיום אספן וחוקר של דמויות וסמלים מיוחדים בנוף ארץ-ישראל; **עודד ישראלי** הוא צייר וגמלאי של שירות המדינה, אספן של סיפורי אישים שנפטרו בלא עת כחלק מהסיפור הציוני בשנים 1850-1950.

קאץ אישה, ולבני הזוג נולדו שישה בנים ובת אחת. אחד הבנים היה שלמה זלמן כץ (1870-1939), אביו של אליהו, שנישא למלכה פייניק.

כתלמיד בית ספר עבד אליהו כץ בערבים בתור זבן, ושיחק כדורגל עם חבריו היהודים במדי מועדון הספורט Judiska Idrottslskapet. בין הצעירים נודע גם כרקדן נלהב, וסופר כי בערב ריקודים אחד היה מקלקל בזיעתו שלושה צווארונים קשיחים...

בצעירותו לא הצליח כץ במירוצים קצרים, ולפיכך המליץ לו מאמנו לנסות ולהשתתף במירוצים הארוכים יותר. בקיץ 1919 מועדון הספורט שאליו השתייך העניק חסות לתחרויות ריצה, וכמה מחבריו עודדוהו להתחרות במירוץ 1,500 מ'. ללא כל ניסיון רץ את 400 המטרים הראשונים בשיא מהירותו, ברמה עולמית של 58 שניות, ועל אף התעייפותו הצליח להגיע ראשון לקו הגמר, שם נפל סחוט ומאושר. חבריו, שראו בו כישרון לריצות למרחקים בינוניים, דרבנו אותו להמשיך, וכמה שבועות לאחר מכן ערך מועדון ספורט פניי אחר מירוץ של 1,000 מ' למתחילים. כץ ניצח גם במירוץ זה.

לאחר הישגו אלה הצטרף למועדון הספורט בטורקו Turun Urheiluliitto, שם פגש צעיר ששמו פאבו נורמי, שלימים יהיה אלוף אולימפי נודע. נורמי, שהיה למלך הרצים של פינלנד, נתן על פי המסופר עצות מקצועיות רבות לעמיתו הצעיר. אחד הרצים הפינים האחרים, אליאנקו, זכר שסגנון הריצה של כץ לא היה מושלם, אולי בגלל חולשתו השרירית, אבל הוא היה לוחם גדול מרוב יריביו. בין 1921 ל-1925 הצטרף אלו למועדון היהודי לאתלטיקה "כוכב הלסינקי", שמאוחר יותר היה למועדון "מכבי הלסינקי", הפעיל עד היום.

"בגלל סיבות ציוניות" -

מהאולימפיאדה ל"בר-כוכבא"

ב-1923 הפך אלו לכוכב ריצה. הוא התקדם במהירות, ובתחרות הבין-ארצית בשטוקהולם נגד צרפת הציב שיא אישי של 4:04.4 דקות בריצת 1,500 מ'. ואולם, פרסומו הגדול כספורטאי מחונן הגיע במשחקים הקדם-אולימפיים שהתקיימו באותה השנה בגטבורג שבשוודיה, בהם ניצח בריצת 3,000 מ' מכשולים את האתלטים הטובים ביותר באירופה, ואף הגיע שני בריצת 3,000 מ'.

52 ספורטאים נבחרו לייצג את פינלנד באולימפיאדה השמינית, שנערכה בפריז ב-1924, שם זכו ב-17 מדליות, מהן עשר זהב, חמש כסף ושתי ארד - שתיים מהן בזכותו של אליאס כץ: מדליית כסף אישית בריצת 3,000 מ' מכשולים, ומדליית זהב במירוץ קבוצתי למרחק 3,000 מ'. כך, בהיותו בן 23, היה כץ לאלוף אולימפי.

לאחר הישגו הגדולים הגיע כץ לברלין ב-1925 והצטרף לאגודת ההתעמלות והספורט היהודית בר-כוכבא, "בגלל

קברו של כץ ברחובות (צילום: עודד ישראלי)

על הגדר שבין החלקה הצבאית לחלקה האזרחית

בבית העלמין תר"ן שברחובות מצויים מצבתו וקברו של אליהו כץ. זהו מקום מנוחתו האחרון של אלוף אולימפי, רץ למרחקים ארוכים, שנרצח ב-24 בדצמבר 1947 (ערב חג המולד) במחנה הצבאי אל-מואזי, דרומית לעזה, שם שימש מקרין סרטים נודד במחנות הצבא הבריטי.

אליהו [אלו, אליאס] כץ, יליד 1901, היה אתלט יהודי-פיני נודע ואחד מגדולי הרצים היהודים למרחקים בינוניים וארוכים. כץ השתייך לאסכולה של פאבו נורמי וווילה ריטולה, האתלטים הפינים האגדיים, שנודעו בכינויים "הפינים המעופפים". הוא עצמו כונה לעתים "פאבו נורמי היהודי", משום שהיה חברו וידידו של נורמי הגדול, ונחשב בקרב רבים כ"גדול הרצים היהודים".

אלא שברבות השנים נשכח סיפורו של כץ, הן בארץ ישראל הן בפינלנד מולדתו, וכך חלפה לה תהילת עולם.

שורשים ומירוצים ראשונים

סבו של אלו, כפי שכונה בפי חבריו ובני משפחתו, היה מאיר ליפמאנוב קאצעף, שנולד בוויילנה ב-1840. על פי חוק הגיוס המיוחד ליהודים שהיה אז בתוקף ברוסיה הצארית, והידוע בשם "גזרת הקנטונים", גויסו בכפייה נערים יהודים בני שמונה עד 18 לצבא הרוסי, שם היה השירות של 25 שנה כמו פסק דין מוות בעבור מרביתם. גם קאצעף גויס לצבא הרוסי בילדותו, ובזמן שירותו הצבאי בטורקו שבפינלנד - אז חלק מרוסיה - קיצר את שם המשפחה לקאץ. חיילים רוסים הורשו אז להישאר בפינלנד ואף זכו לשם כך בשחרור, וכך עשה גם מאיר קאץ. בפינלנד נשא

נבחרת פינלנד בריצת 3000 מ' באולימפיאדה בפריז, 1924 (באדיבות ארכיון מכבי ע"ש יוסף יקותיאל)

מדליית הזהב שבה זכה כץ באולימפיאדת פריז, 1924 (באדיבות ארכיון מכבי ע"ש יוסף יקותיאל)

כץ במדי "מכבי" (באדיבות ארכיון מכבי ע"ש יוסף יקותיאל)

הקלה בגרמניה. בשיא פריחתה, שנה לפני שהיטלר עלה לשלטון והיא אולצה להתפרק, מנתה האגודה כ-5,000 ספורטאים, ולימים עלו רוב חבריה לארץ והיו ממקימי "ברית מכבים עתיד" ת"א, "מכבי חיפה", "קופת חולים מכבי" וקיבוץ כפר המכבי.

ב-1926 נקרא כץ שוב לדגל אחר, להשתתף בפנילנד באליפות האתלטיקה, וב-12 ביולי, בתחרות הבין-לאומית בשטוקהולם, השתתף גם במירוץ השליחים 4x1500 של "טורון אורהיילוליטו", תוך שהוא נושא את המקל השני וקובע זמן המהיר משיאו האישי. אותו הרכב שליחים שיפר את שיאו חמישה ימים אחר כך לשיא עולם של 16:11.4 דקות, תוצאה מרשימה גם בימינו.

בתחילת 1928, בהתקרב המשחקים האולימפיים באמסטרדם, ביקשה ממנו התאחדות הספורט הפינית לחזור ולהתאמן בפנילנד לקראת האולימפיאדה, וכך, כאזרח פניני, חזר למחנה האימונים. מספרים כי באימוניו פגש באחת ההזדמנויות בעגלה עם סוס, הזמין אותם להתחרות בו, וניצח בהפרש ניכר...

ואולם באימונים סבל מכאב מתמשך ברגלו, לבסוף נותת, וחלמו לאתגר אולימפי נוסף – נגז.

כץ חזר ל"בר-כוכבא" בברלין, ומאז לא השתתף עוד בתחרויות באופן פעיל, כרץ. הוא חזר לעבודתו הקודמת ובערבים אימן רצים ב"בר-כוכבא" להנאתו, עד לעליית השלטון הנאצי. ב-30 בינואר 1933 מונה אדולף היטלר לקנצלר הרייך השלישי, אגודת "בר-כוכבא" נסגרה זמן קצר אחר כך, ומהיהודים נמנעה כל התמודדות ספורטיבית. כץ, כמו אלפי יהודים אחרים, הסיק את המסקנות. אף שיכול

סיבות ציוניות", כפי שפורסם בידיעה החדשותית הנסערת בפנילנד. מועדון בר-כוכבא נוסד ב-1898, ופעלו בו בשעתו הקבוצות היהודיות הטובות ביותר באירופה. לאגודה היה אצטדיון, והיא חיפשה תמיד את האתלטים היהודים הטובים ביותר כדי למשוך אותם לשורותיה.

זיגו הרמן, ששימש אז יושב ראש "בר-כוכבא" בהאנובר, היה זה ששכנע את כץ להשתתף בתחרויות בעירו, והזמין את אלופי גרמניה למרחקים ארוכים להתמודד עמו. כץ גבר על כל יריביו, ולאחר מכן שוכנע כיהודי גאה, להצטרף רשמית לשורות "בר-כוכבא" ברלין. לאחר שיולוס הירש, שהיה אז יו"ר "בר-כוכבא", השיג לו תעסוקה בברלין – עבר כץ להתגורר בגרמניה. בברלין עבד כפועל אריזה בכל-בו (KDW), ואף היה למאמן ב"בר-כוכבא". בכל יום ראשון ראוהו על מגרש הספורט, והאגודה הברלינאית פתחה בפניו עולם חדש: ערבי הפעולות, הוויכוחים והאספות דרבנו אותו לחשיבה. ב"בר-כוכבא" מצא גם חברים כמו וולטר פרנקל וגיאורג קורץ, שעם אחדים מהם עזב לימים את גרמניה לקראת העלייה ארצה.

כשהגיע כץ ל"בר-כוכבא", הייתה זו עדיין אגודת ספורט בגודל בינוני, וחשיבותה הספורטיבית בברלין הענקית הייתה מועטה למדי. לפיכך נחשבה הצטרפותו של רץ כה בולט לסנסציה בחוגי הספורט בגרמניה, והעובדה שאתלט ככץ הצטרף אליה, הביאה להצטרפות אתלטים יהודים רבים וטובים לשורותיה. בשנים הבאות הביס כץ את כל הרצים למרחקים ארוכים של גרמניה ומרכז אירופה, ופרסם עוד יותר את השם והסמל של "בר-כוכבא". כך השתנתה "בר-כוכבא" במהרה, והייתה לאגודה עילית של האתלטיקה

אליהו (מימין) ואליעזר כץ וביניהם בן־דודם חיים, 1934 (באדיבות צבי כץ)

בסרפנד [צריפין], משם הודיעו על המקרה למשפחתו ברחובות. סיבות הרצח לא נודעו מיד לעיתונאים, ולמחרת התפרסמה ב"פלסטיין פוסט" ידיעה קצרה בלבד על הרצח. בעיתון הארץ נכתב כי: "היה בן 46 בהרצחו, עלה לארץ מפינלנד, בשנת 1938. ספורטאי ידוע, השתתף באולימפיאדות והיה אלוף לריצה למרחקים ארוכים. השאיר אשה ובת קטנה". "לאליהו כץ מובטח מקום מכובד בהיסטוריה של הספורט העברי. זכרו לא יישכח ויהיה לסמל לנוער הספורטיבי העברי", כתב בן־ציון פט למחרתו. אליהו כץ הובא למנוחת עולם בבית העלמין ברחובות, ומאז נשכח שמו בציבור, אך ארגוני הספורט זכרוהו.

הנצחה וזיכרון

לאחר האסון נסעה דורה לפינלנד עם הבת אילנה, ולאחר מלחמת העצמאות חזרו השתיים ארצה והתיישבו בחיפה. במהלך השנים, העלו חוגי הספורט במספר דרכים את זכרו של אלו כץ.

משנת 1977 ועד 1994 הוענק מטעם התאחדות האתלטיקה בישראל גביע נודד על שם אליהו כץ לזוכה ב"ריצת שעה ו-20 ק"מ", והתחרות נערכה במסגרת אליפות ישראל באתלטיקה. הזוכה הראשון היה ציון חצרוני, ובין הזוכים היו גם יאיר קרני ועמית נאמן. הריצה האחרונה התקיימה במכון וינגייט ב-2 במאי 1994, ובה זכו שני בני העדה האתיופית: היילה סטאין ודניאל דסטא. יוזם הריצה היה ד"ר אורי גולדבורט, המצטער כיום על ביטולה.

בכינוס הפועל העשירי, ב-1975, הוקדשה אחת הריצות לזכרו של כץ. וילה ריטולה מפינלנד, שהיה אורח הכבוד בכינוס, התכבד בהענקת המדליה. ב-1981 הוקם במכון וינגייט מוזיאון: "היכל התהילה" – היד לאיש הספורט היהודי, ושמו של אליאס כץ מונצח במוזיאון מאז הקמתו. ב-1988 יזמו ותיקי "בר־כוכבא", הענקת מלגות על שמו של כץ לסטודנטים לספורט ולחינוך גופני, אך כיום אין עוד מלגות לזכרו. ואולם, במהלך המכביה ה-18 ב-2009 התקיים טקס במכון וינגייט, ובו קיבלו האחיינים של כץ מדליה ותעודת קלף כהוקרה לפועלו של אלו כץ, ועל היותו עמית בהיכל התהילה "היד לאיש הספורט היהודי".

תודתנו לארכיון מכבי, למכון וינגייט, למוזיאון בית התפוצות, בני משפחתו של אלו כץ, לד"ר אורי זמרי, פרופ' אורי גולדבורט, דוד אייגר, יאיר קרני, עמית נאמן ומתי האנוס (פינלנד).

היה לחזור לפינלנד, שבעבורה השיג הישגים אולימפיים, הוא לא רצה בזה: השתייכותו לקבוצת "בר־כוכבא" הייתה אמיצה, והוא החליט לעלות עמם לארץ ישראל. הוא עשה את דרכו מברלין לארץ דרך טורקו – שם נפרד מבני משפחתו – ושם, כך אומרים, אף התחתן בנישואים פיקטיביים כדי לקבל סרטיפיקט לעלות ארצה. משם הגיע להלסינקי והפליג ארצה.

פועל בארץ ישראל

בארץ ישראל רק מעטים הכירו את עברו. אמנם עסקני הספורט של היישוב היהודי שמחו מאוד לבואו, ואָלו חשב כי יוצע לו כאן התפקיד לאמן צעירים. ואולם הארגונים השונים לא יכלו לשלם לו, וכך החל את דרכו, כידידי העולים החדשים בארץ, כפועל פשוט. יחד עם חבריו ואחיו אליעזר התגורר בתל אביב, ברחוב החשמל, בדירה שהוכרה כדירת העולים מפינלנד.

צביקה כץ, אחיינו של אלו, מספר כי באותה שנה עבדו האחים יחד בשיפוץ אצטדיון "המכביה" בתל אביב, ואלו ניהל את העבודה בבניית מסלול הריצה. הוא אף מונה לשומר האצטדיון, אבל "מכבי" לא עמדה בהתחייבויות הכספיות והוא חיפש עבודה במקום אחר, וכך נעשה לבנאי. עם השנים היו שהכירו ביכולתו כספורטאי, והוא אף היה לחבר אגודת מכבי הצעיר בארץ. בזמנו הפנוי, חזר לאמן את אתלטי "מכבי" לריצות ארוכות.

כץ התגורר במהלך השנים בתל אביב ובירושלים, כשהוא מתפרנס בעיקר מעבודות בנייה. בנובמבר 1936 התחתן עם דורה קמטסון, גרושה צעירה ילידת הלסינקי, שעזבה גם היא את מולדתה ועלתה לארץ ישראל. בפברואר 1944 נולדה בתם – אילנה – בירושלים, ומאוחר יותר עברו לגור ברחובות. אחרי מלחמת העולם השנייה מונה כץ בידי הצבא הבריטי לטכנאי קולנוע במחנותיהם הצבאיים בארץ. כך הפך למקרין סרטים נודד במחנות הצבא הבריטי, וכך בא עליו לימים גם קצו הטרגי.

מותו של אלוף

לקראת ההכנות לאולימפיאדת לונדון 1948, הוצע שאלו כץ יהיה מאמן קבוצת רצי המסלול של ישראל, שעד אז מעולם לא השתתפה באולימפיאדה, אך הדבר לא התגשם. ישראל לא הוזמנה לבסוף להשתתף באולימפיאדה, בגלל שמעמדה הבין־לאומי טרם הוסדר, ואליהו כץ עצמו, שחי חיים קצרים ודרמטיים, נרצח סמוך לראשית מלחמת העצמאות. בי"א בטבת תש"ח (24.12.1947) לפנות ערב, נסע לעבודתו בקולנוע עם חייל בריטי יהודי ועם בחור ערבי שעבד עמו. מיד לאחר הקרנת הסרט, ביציאה מהמחנה הבריטי, החל הערבי לפגור מאחור ובמקומו הגיעו עד מהרה שני ערבים שירו באליהו למוות. גם החייל הנוסף נפצע באותה התקפה. הידיעה על הירצחו הגיעה למרכז בתי הקולנוע הצבאיים